

Радован Поповић
ПРИЧА О ДУШАНУ МАТИЋУ

Библиотека
Драшко и пријатељи

Уредник
Зоран Колунџија

На корици
Душан Матић *Црпеш са аутографима*

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2014.

РАДОВАН ПОПОВИЋ

ПРИЧА О
ДУШАНУ МАТИЋУ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Ослонити се на писана докуменџа? На изворна
докуменџа? Онда, ја не постојим, поред свих
својих у ветар бачених 80 година!*

Душан Матић

Наравно, све биографије су лажне... Лажне су, јер су њихова појављивања повезивана по некој, унапред прихваћеној концепцији, док су се заиста повезивале другачије, али како, то нико не зна. Уосталом, истиа лаж се односи и на аутиобиографије, још то би онај ко пише о свом животићу морао да има вид Госиода Боја да би то везе разумео..."

Чеслав Милош

У Ћуприји, 31. августа 1898. године, по старом календару, а по новом 13. септембра, родио се Душан Матић, исте године када се родило још двоје великих српских писаца – Десанка Максимовић и Растко Петровић. Отац Мата, мати Љубица, хороскопски знак – девица: „осећај за стварност, бистрина ума, посматрачки дух и јасни погледи на свет...“ основне су карактеристике овог знака у рожданику. Рођен у варошици на обали Велике Мораве, Матић није крио да о родном граду не зна много.

„Био сам тако рећи без памћења кад сам се са мојима иселио из Ћуприје, те средњовековне варошице која се звала Равно и у којој је 1216. године српски краљ Стеван Првовенчани и архиепископ Сава (Свети Сава) преговарали са угарским краљем Андријом II... Моји су Јагодинци по оцу Матеји, по мајци сам Крушевљанин. Отац ми је био чиновник, окружни благајник, саветник финансија и стално смо се седели из једне окружне вароши у другу, по читавој Србији...“ После Ћуприје дошао је Пирот (где се родио најмлађи Матић – Жарко, 1911. године) па се Матеја са три сина (најстарији је био Димитрије), преселио у Чачак, потом Ниш, па Шабац... Матић ће се сећати тог сељакања:

„Шабац и пети разред гимназије. Рат. Шабац је био на граници, а наша кућа на триста метара од ње, од Саве. Те 1914. пропало нам је у Шапцу све што се звало кућа. Крушевац – то је било све оно 'отмено': летовања код рођака по мајци, код ујака Урошевића, трговца и адвоката... Лепа дедовска кућа – башта са тујама, јелама и човечуљком од теракоте у најлепшој рондели, велики камени алов из кога су пили коњи и у коме су се хладиле лубенице... И Багдала – најпре у раном детињству недостижна и далека, 'освојена' тек у мојој шеснаестој када би тек почеле љубави... Код мене је то било драматично време. Тек што сам Багдалу досегао морао сам даље...“

До краја живота сећаће се тог јулског дана 1914. и мале железничке станице у Лајковцу, а на све стране војници, људи који беже ка југу земље. Каже да је први пут осетио одважност, значење ЈА – „земља, ја, и Сунце“ и „тама судбине што ме чека“.

Дочекаће у хаосу и 1915. и дуги школски распуст, а онда је кренуо са оцем и најстаријим братом Димитријем према Косову, бежећи од аустроугарске војске која је после пораза у Западној Србији, починила стравичне злочине у Шапцу и широм Мачве, нарочито.

Имао је садамнаест година, на славном Косову и Метохији одушевио се царским градом Призреном, светињама као што су Богородица Љевишка и Дечани, у тој бежанији према врлетима албанским да би се домчали Јадранском мора, где су их очекивале, како су им говорили, француске и енглеске лађе...

Повлачила се војска и најач са сувереном, остарелим краљем Петром... Отац је на Крфу био шеф државне благајне... Нису знали шта се догађа са мајком и братом Жарком који су остали код деде у Крушевцу.

Из Крушевца ће послати и свој литерарни рад редакцији *Радничких новина* које је уређивао социјалиста Душан Поповић – била је то песма „Очи“, штампана је под псеудонимом У. Јовановић. Много година потом тај псеудоним тумачио је да му се један деда звао Урош, отуда У, а други Јован, па отуда Јовановић. Наставио је да пише стихове и у Сан Ђовани ди Медуа, луци спаса на Крфу, где је велики број деце чекао да дођу француске лађе и пребаце их у Француску.

Био је леворук по природи, па га је породица пазила и мазила. И његов отац био је леворук и тетка по мајци, баба...

Дан и ноћ на броду, бескрајно море... све је то оставило дубок траг на младића, па пребацивање према Греноблу од Марсеља где је пристала лађа, до Гренобла и Гапа, у Високим Алпима.

У школи је био одличан ђак – савладао је француски језик („пристојно“, како је говорио) па, када је учитељ (Француз) затражио од ђака да опишу своју муку протеклих месеци, Матић се веома истакао:

„Има трагичних народа... Један од таквих народа је српски народ...“

Тај његов састав објављен је као најбољи у локалним новинама.

Матић се, заједно са Растком Петровићем, који је такође преживео албанску голготу, као и Сретен Марић, постоњи српски књижевни посленици, матурирати 1917. године у Ници и упутиће их у Париз, на студије. Матић се определио за студије филозофије на Сорбони, а Растко ће студирати правне науке. Њих двојица су постали блиски пријатељи које је занимала, пре свега, књижевност, и то она нова, авангардна. И не само књижевност већ уметност уопште, а нарочито сликарство и музика. А били су на правом извору новотарије у уметности свакојаке врсте. Упознали су се са новим таласом у француској књижевности, чији су предводници били Андре Бретон, Пол Елијар, Луј Арагон, Филип Супо, Тристан Цара... Матић је био поносан што је примљен у психопатолошку лабораторију професора Ж. Диме, а слушао је и предавања из математике, наравно посебно интересовање било му је филозофија.

У српску студентску колонију стигао је на студије историје уметности Милан Кашанин, такође амбициозни литерата, а појавиће се 1919. године и Милош Црњански, разбарушени поета, заљубљен у своју лепу вереницу Виду Ружић, као стипендиста жељан упознавања француске културе и језика.

Лела – суђеница

Разболео се и због лечења Матић се вратио у Београд, на опоравак. Родитељи су становали у Молеровој 33, на Славији. У тој кући становао је и проф. Миодраг Ристић са породицом. Матић, стасити младић, студент са Сорбоне, ту ће упознати и професорову кћерку Јелену, коју су сви звали из милоште Лела. Матић ће те 1920. године упознати и водеће писце у „београдској чаршији“; упознаће тек свршене гимназијалце Марка Ристића и Милана Дединца, који ће потом слушати предавања на Београдском универзитету Богдана и Павла Поповића, онда упознаће и суплента Милана Богдановића, младог књижевног критичара „који обећава“. Матић ће упознати и екстравагантног Србина из Загреба Љубомира Мицића, који је познат као издавач и уредник *Зеница*, најавангардније ревије за уметност, у то време. Одазваће се Мицићевом позиву на сарадњу и објавиће есеј „Бергсон о предвиђању и новом“, који је изложио септембра 1920. године у Оксфорду, у Енглеској. Матић је тај прилог насловио као писмо из Париза и у њему тврди да је Бергсон „ушао дубоко у модерну филозофску свест и тиме тек почиње његов прави утицај...“.

Те 1920. године Матић доноси у Београд и „надрелистички рецепт“ за писање који је претходне године дао Андре Бретон:

„Набавите себи прибор за писање пошто сте се сместили на што је могуће погоднијем месту за усредсређење вашег духа у себи самом. Занемарите свој геније и своје и туђе таленте. Одлучно реците себи да је књижевност један од најжалоснијих путева који види у све. Пишите брзо, без унапред смишљене теме, довољно брзо да се не бисте зауставили и да не бисте дошли у искушење да себе прочитавате. Реченице ће доћи саме по себи, тим пре што се у свакој секунди рађа по једна реченица туђа нашим свесним мислима, која само тражи да се екстериторизује“ (Превод Нина Мариновић).

Као весник нове уметности у југословенској престоници, Матић пријатељима каже да је Тристан Цара, Румун пореклом, натурализован паризлија, о том новом покрету говорио да је надреализам рођен „на обронцима Даде“, покрету насталом на почетку XX века, названом према првом тепању детета да-да...

Због болести Матић се није враћао у Париз – у фебруару 1922. године положио је дипломски испит на Филозофском факултету у Београду. Али те године боравиће (и наредне, 1923. године) у Немачкој и поново Француској, где ће студирати, по његовој тврдњи, „нарочито романтичарску филозофију“ у Немачкој и XIX век у француској филозофији. Занимљиво је Матићево сећање на повратак у Београд, након великих европских престоница у којима је боравио:

„Фијакер је зазврјао уз Балканску улицу... Било је око пет сати по подне. Пред радњама су заливали. Ми-

рисала је влажна прашина... Ниске и ружне куће... Било је све то толико стварно, стварно до ужаса, да је било као ружан сан...“

Наравно за једног паризлију то је био шок – турска калдрма на све стране, сиротиња на све стране, задах од ракије, мириса ђевапчића... Прави Оријент и мало Еворпе.

А пре поласка у Немачку, у Дрезден, боравиће у Паризу где ће срести и разговарати са Бретоном, Арагоном, Елијаром... и о томе ће писати Марку Ристићу, који се као дете из угледне куће, наметао као предводник новотарија у књижевности Београда:

„Драги мој Марко, ја сам мислио да будем већ далеко од ове за-лето-ми-служеће вароши Дрезде, али... Цео је наш живот ограничен многобројним, разноврсним 'али' – тако да би га требало увек религиозно писати са велико А. Сва моја несрећа долази од Бранка Лазаревића [писцем и послаником у Немачкој], кажем вам, јер он је зао дух који господари у берлинском посланству. Чitam јуче у *Berliner Tageblatt*-у да тај литерат, који не да мира читаоцима *Књижевној ѿласника* и не пропусти ни једну петнаесто-дневицу [*Српски књижевни ѿласник* излазио је петнаестодневно] да не учини да им ручак преседне каквом лекцијом о Индији и Махабхарати да тај господин литерат заступа господина посланика берлинског! Зато онда није ни чудо што ми је потребно месец дана да ми се овери један пасош, као да сам га послао из Индије, а верујем да *Indian Post Office* врши много брже пошиљке.

Ето тако, сав очајан, покушавам да канализујем своје очајање писањем писама... Примисте ли моје две карте и једно писмо? Ја вас сигурно већ утњавих

мојим писмима, али ви сте дивно саздани и ви ћете ми опростити. Писма имају значења за онога који пише, а мораће да буду написана да њима отече један део наше сензибилности (или можда да се тек открије). То је њихова сентиментална функција. А после настаје, ако могу тако да кажем, њихова космичка судбина...

Дада?

Али дадаизам је глупост и ја сам прави гага после подне ово; али то је очајно, кад нас талас досаде запљускује; чекати једну малу црвену књижицу из Берлина, и то је досадно. Али мудрост је спас од ствари и свега. Да, али се пасоша не можемо спасти. Ето зато су песници дивни, они опстају без пасоша. Путују кад хоће и где хоће... Но ја постајем дужином свог писма већ несносан. Али слушајте даље. Ово није критика *Пушјева* ваших. Ово је можда њихова метафизика? Али шта су најзад ваши путеви?... *Пушјеви* као дијамант зраче на разне стране једну исту ствар: младост (ову сам слику донекле украо од Гетеа, он то вели за истину, али се тешим да је André Salmon већ то рекао за уметност; ја кажем да *Пушјева*, стура може да се каже за ма шта друго).

Пушјеви су трамбулина за искочити из поља сентименталности... *Пушјеви* су путеви. *Пушјеви*? Да ли постоје путеви..."

Фасцинација Фројдом

Матић је у *Пушчевима*, месечном часопису за књижевност, уметност и филозофију, који су покренули Марко Ристић, Милан Дединац и Душан Тимотијевић, у првом броју (јануар 1922. године) објавио текст „Истина као конструкција“. Други број изаћи ће у фебруару, а потом ће излазак наставити тек у јесен 1923. када ће Матић објавити текст „Мапа света“, али под својим некадашњим псеудонимом Ј. Урошевић.

Матићево друштво у Београду су млади писци у уопште уметници које интересује нова, авангардна уметност која долази, пре свега, из Париза, а то су поред Марка Ристића, Растко Петровић, Милош Црњански, Дединац, Александар Вучо... Ристић настоји да се наметне целом том кругу – за Матића ће тврдити да је „изгубљен и депласиран, безвезан... дезоријентисан, без путовође ни путоказа, не знајући ни кућа ће, ни камо би...“

У *Пушчевима* Матић пише о Фројдовој психоанализи, онда о Андре Бретону, а затим есеј „Нека буде воља твоја“:

„Отворите прозор, небо. Смисао, најзад нађен, испунио је све празнине. Истина, није ме никад сасвим

напуштао, али је долазио увек у последњем тренутку, као спасење. Сада он је свуда: шуми кроз моје тело, моје речи, кроз белине чаршава и тог у цвету дрвета у прозору, кроз свеж ваздух који пада на моје лице, на моје руке. Никада се нисам тако добро осећао, тако потпуно; а тако изненада: неочекивано оздрављење...“

Ристић је под своје узео Црњанског.

А Матић је посвећен професури – суплент је у Четвртој мушкој гимназији. Упознао је једног младог, амбициозног песника, чије је прилоге приметио у Драинчевом часопису *Хийнос* – зове се Мони де Були (1904), син богатих јеврејских родитеља који је пропутовао Европу (Аустрија, Немачка, Француска, Швајцарска, Италија...). У својим успоменама де Були ће написати:

„...У несређени метод мојих читања Матић је унео неку врсту педагошког реда, говорио ми је о Сорбони и животу интелектуалаца у Паризу, објашњавао Бергсона и Пол Валерија. Упућивао ме је како да приђем литератури од Валери Ларбоа до Гијома Аполинера, открио ми значај – пресудан за читаву моју будућност – надреализма и надреалистичке револуције. Матићу дугујем сазнање да треба одбацити књижевност у белестричком смислу и присвајати песничко стварање као метод поимања...“

(Мони де Були ће ускоро отићи заувек у Париз, Матићу ће посветити песму „Ред ради“... Београдска „Просвета“ објавила му је збирку песама *Златине бубе*, књигу којој се бескрајно радовао, као своје повратку у родни Београд, међутим уочи изласка збирке из

штампе доживео је срчани удар у таксију и преминуо у пролеће 1968. године).

Један од његових ђака из четврте мушке гимназије, угледни историчар уметности др Миодраг Коларић записао је:

„По својој професионалној дужности Матић нас је упознао са токовима људске мисли од старих Грка до феноменологије, а по песничкој вокацији открио нам је чудесне просторе савремене уметности...Први пут смо слушали о Лукачу, Јасперсу, Раселу или Хајдегеру...Пред нама искрсоше имена Аполинера, Рембоа, Сен Џон Перса и Елијара у поезији; Андре Жида, Арагона, Синклера Луиса и Дос Пасоса, у прози, Брака, Пикаса, Бранкусија и Хуана Мироа, у сликарству и скулптури, а све то обично прожето манифестима Тристана Царе и Андре Бретона...”

Године 1924. поново пичињу да излазе *Пуџеви*, овога пута у редакцији Марка Ристића и Милоша Црњанског. Матић је, наравно, њихов сарадник. Запажен је Матићев текст „Битка око зида“ у коме говорио о значају сна:

„Једини који иду до дна: сазнања и сан, један чисто том везе, други својом беспрекорном унутрашношћу воде истом. И један и други немају ослонца изван свог сопственог дилатирања, и немају никакав спољњи критеријум за своју истину. Они су сопствени гост и домаћин, лаж и истина.“

Из излога нестају *Пуџеви* и исто друштво оснива нову ревију – *Сведочансџива* у коме Матић објављује

свој чувени есеј о Тину Ујевићу. („Свако носи у себи свог Ујевића...“)

Надреалисти у Паризу објавили су своје прво гласило *La Révolution surréaliste* (Надреалистичка револуција).

Кратко време Матић напушта професуру и бави се пискарањем за новине. Путује у Париз. Среће се са париским пријатељима окупљеним око Бретона, кога ће мало боље упознати. Потписаће надреалистички проглас „*La Révolution d'abord et toujours*“ (Револуција, пре свега). Бретона је упознао тог лета 1925. године у кафани „Сирано“ на Плас Бланс, како је говорио пријатељима у Београду, у близини „замка надреализма“, у Улици Фонтен 42, где су надреалисти пили аперитив... Дошао је у кафану са Мони де Булијем, који је као неуморни радозналац литерарних догађања „био у току“ са надреалистичких друштванцетом. Мони је представио госта из Београда и ето откуд Матићев потпис на прогласу који је ушао у анале култног покрета. Упознао је и издавача, мануфактуристу надреалистичких публикација Жозе Кортија, који је у француску престоницу стигао из „нашег комшилука“, из Будимпеште. (Корти ће објавити и публикацију, малу књижицу – ко је ко у надреалистичком покрету, са најосновнијим подацима, а у њој су само два имена са ових простора – Душан Матић и Марко Ристић.)

„Ко је господар у својој ноћи?“

Матић пише стихове:

„Ко говори овде? Ко је господар у својој ноћи?...“

Све га више привлачи и цртање – мастилом, оловком, али ускоро почиње да спретно барата и маказама – радиће колаже, омиљену технику у покрету надреалиста.

У шестом броју *Сведочансџава* пажњу јавности привукао је есеј Матићев, а поводом текстова умоболних „Записи из помраченог дома“ (стварање лудила). И наредни број ревије биће посвећен овој теми која је једноставно названа „Пакао“. Матићу се, иначе, није допадао назив ревије *Сведочансџава* – предлагао је да се зове *Присусџава*, али је остао у мањини.

У језгру надреалистичког покрета у Београду, које се формирало (Матић, Ристић, Дединац, Александар Вучо...) воде се расправе о свему што се догађа у париској централи. Нарочито су жива интересовања о Бретоновом „Надреалистичком манифесту“ (надреализам – франц. *surréalisme* – изнад реализма). Покрет је зачет и формиран као наставак и превазилажење дадаизма, који су лансирали писци око часописа *Лиџераџура* (1919–1924), под уредништвом Луја Араго-

на, Андре Бретона и Филипа Супоа. Бретон се у том друштву наметнуо као вођа; група оснива Биро за надреалистичка истраживања, а 1. децембра 1924. године основано је и званично гласило *La Révolution surréaliste* (Надреалистичка револуција). Публикација објављује испричане снове Ђорђа де Кирика, Андре Бретона, Ренеа Готјеа, затим аутоматске текстове Марсела Нола, Роберта Десноса, Бенжамена Переа, Луја Арагона, Франсоа Жерара. Ревизија је објавила и notiцу о београдским *Сведочанствима* и чланке Марка Ристића. Занимљиво је сведочење о надреалистима великог француског песника Блеза Сандрара (1887–1961), који је у својим успоменам написао:

„...Ни један једини од тих младих људи или синова богатих татица није створио ништа ново. То је бувља пијаца... Били су набијени талентом, ти лупежи. Од тога није било ништа. Када је Анатоли Франс, то старо насмешено страшило, умро, они су пљували на његово мртво тело... и сви су били очарани својом смелашћу, јер, осим своје надарености они су имали и веза, ти синови из богатих породица, а истог дана одјурили су да се простру и укажу пошту Андре Жиду, који беше живи леш. Чак Жидова слава почиње од тог дана, нека га ђаво носи...”

У јуну 1926. године Душан Матић постављен је за суплента у Четвртој мушкој гимназији у Београду. Разредни старешина је у III-2 разреду, а предаје француски и српски језик. (У истој гимназији професори су угледни писци Момчило Настасијевић и Милош Црњански.)